

Öhöm virkani puolesta: tekstien tekoa ja tutkimusta

Erkki Lyytikäinen

Vesa Heikkinen (toim.): Virkapukuinen kieli.
SKS 2002

Kun legendaarinen poliitikko Veikko Vennamo sotien jälkeen toimi maatalousministeriön asutusasianosaston ylijohantajana, hän allekirjoitti itse hakijalle myönteiset maanjakopäätökset. Kielteiset hän jätti alaisensa esittelijän allekirjoitettaviksi. Tästä sanotaan Vennamon poliittisen uran lähteneen nousuun.

Kansaneläkelaitos on tainnut olla Vennamon opissa. Opiskelijoille lähetetyssä tiedotteessa kerrotaan aktiivimuodolla sellaiset seikat, joista opiskelijalle on odotettavissa hyötyä (*Kela tarkistaa..., Opiskelija saa...*). Sen sijaan vastaanottajalle ikävämmistä asioista kertoessaan tiedote lymyää passiivin taakse: *tehdään vuositarkastus, lakkautetaan asumistuki.*

Verna Julkunen analysoi tutkielmassaan Kelan 116-rivisen tiedotteen. Hän on lukijana kaksoisroolissa. Hän on opiskelija, jolle tiedote on lähetetty, mutta myös systeemis-funktionaalisen kieliteorian kehyyksessä operoiva

tekstintutkija, jonka aineistona on Kelan tiedote. Julkusta kiinnostaa erityisesti, millaiset asiat Kelan paperissa esitetään itsestään selvinä, luonnollistuneina, ja millaista vuorovaikutusta tiedote edustaa.

Tiedote paljastuu varsin abstraktiksi ja yllättävää kyllä, se käsittelee asioita, jotka ovat opiskelijalle outoja tai ainakin vaikeaselkoisia. Se kuvaa opiskelijalle vierasta todellisuutta, sanoo Julkunen. "Tiedote järjestelee ja nimeää ilmiöt, tulkitsee ilmiöiden väliset yhteydet ja jaottelee sanottavansa uuteen ja tuttuun Kelan näkökulmasta. Lukijalla ei ole tähän sanomista, sillä tekstissä otetaan todellisuus haltuun ylhäältä päin."

Puppusanageneraattori on totta

Julkunen muistuttaa siitä yleisestä virastokielen ilmiöstä, että teksti on sitä abstraktimpaa, mitä korkeammalla hierarkian tasolla se on syntynyt. Tämä on tavallaan luonnollista:

mitä ylempää tekstintekijä organisaatiota katsoo, sitä laajempia asiakokonaisuuksia hän joutuu paketoimaan, yleistämään ja käsitteistämään. Mutta, sanoo Julkunen, tällä abstraktilla kielenkäytöllä on taipumus valua organisaatiota myöten alaspäin sinnekin, missä sitä ei lainkaan tarvita, kuten asiakaspalveluun. Tiedote on yksi esimerkki siitä, miten hankalaa on sovittaa yhteen lain soveltaminen ja kansalaisten palveleminen, Julkunen sanoo.

Kuten näkyy, Julkunen käsittelee Kelan tiedotetta perusteellisesti ja kriittisesti, kriittisen tekstintutkimuksen parhaiden perinteiden mukaisesti. Hän ei silti panosta pelkkään arvosteluun, hänellä on myös tarjota Kelalle positiivisia korjausohdotuksia.

Virkapukuinen kieli sisältää myös kokonaisen artikkelin, jossa kerrotaan kielentutkijoiden ja Kelan yhteistyöstä. Yhteistyön on määrää parantaa Kelan tiedotuksen laatua kauttaaltaan. Kansaneläkelaitoksen kanssa joutuu tekemisiin käytännöllisesti jokainen suomalainen. Pelkästään vuonna 2000 Kela kirjasi 17 miljoonaa asiointikertaa. Jos palvelu on huonoa, sekin koskettaa jokaista kansalaista.

Huonoista kokemuksista viisastuneena Kela on pyytänyt apua Kielitoimistolta, ja virastojen kesken on aloitettu laajamittainen, vuosia kestävä hanke asiakirjojen kieliäsun selkeyttämiseksi. Kielitoimiston tutkijat Elina Heikkilä ja Annastiina Viertiö selostavat hankkeen alkua ja nykyvaihetta.

Uudistuksessa on jo päästy kohtalaisen pitkälle, ja pian selväkieliset kirjeet päätyvät jo asiakkaidenkin käsiin. Artikkelista paljastuu sivumennen yksi syy Kelan tähänastisten tekstien holtittomuuteen. Päätöskirjeet on koostettu Kelan tietojärjestelmän sisältämistä yksittäisistä fraaseista, joista kirjeen laatija valitsee mieleisensä, sopivilta tuntuvat vaihtoehdot. Virkailija ei lainkaan näe tekstikokonaisuutta valmiina eikä siis voi tarkistaa sen sujuvuutta tai osien yhteensopivuutta. Puppusanageneraattori on kuin onkin täyttä totta!

Tekstintutkimusta alaviitteissä

Heikkilä ja Viertiö ihmettelevät syystä, miksei suuret virastot ja yritykset palkkaa omia

kieliammattilaisia talouden ja hallinnon ammattilaisten rinnalle valmistelemaan päätöksiä ja luomaan strategioita. Kieltä ei voi noin vain liimata päälle sitten, kun kaikki muu on jo valmista. Kieli ei ole vain kuva todellisuudesta vaan myös väline uuden todellisuuden luomiseen ja hahmottamiseen, tähdentävät tutkijat. Sama teesi kielen ja tekstien olemuksesta toistuu muillakin virkakielikirjan kirjoittajilla.

Virkapukuinen kieli on tekstintutkijoiden ja kielenhuoltajien puheenvuoro, katsaus virkakieleen tutkimuskohteena ja eräisiin virkatekstin teon ongelmiin. Kirja on yksi lenkki siinä tekstiketjussa, joka muodistuu kielen, vallan ja demokratian suhdetta valaisevista teoksista, kuten tekijät itse määrittelevät.

Tieteellinen tekstintutkimus saapui fennistiikkaan viime vuosikymmenellä. Saapumista on voinut seurata sellaista teoksista kuin Jyrki Kalliokosken *Ja* (1989), Pirjo Karvosen (nykyinen Hiidenmaa) *Oppikirjateksti toimintana* (1995) tai Vesa Heikkisen *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä* (1999). Tämänkin tutkimusperinteen sisällä on erilaisia suuntauksia, eikä oikeastaan voi puhua yhtenäisestä teoriasta tai metodista.

Useimmat *Virkapukuinen kieli* -teoksen tusinasta kirjoittajasta käsittelevät jotain konkreettista tekstiä tai tekstikimppua ja etenevät sen varassa yleisempiin johtopäätöksiin. Kirja on tarkoitettu myös tavallisten kansalaisten ja varsinkin virkatekstien tekijöiden luettavaksi. Yksityiskohtaisesta tieteellisestä keskustelusta suuri osa on kiteytetty artikkeleiden alaviitteisiin, kuten kirja toimittaja Vesa Heikkinen sanoo johdannossaan. Alaviitteitä tosiaan riittää. Tämä tekee lukukokemuksesta raskaan, ainakin sellaiselle lukijalle, joka uteliaisuuttaan koluua alaviitteet.

Muutenkaan kirja ei ole helppolukuisimpia. Syynä on osaltaan tekstintutkimuksen perinne, eksplisiittisyyden vaatimus. Kaikki pitää selittää, itsestäänselvyydetkin. Mutta itsestäänselvyyksiin on toisaalta tutkimuksessa usein vaikein tarttua, kuten Heikkinen kiteyttää.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen amanuenssi.